

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЗАСТАВИ

Рябчинська А. О.,

аспірантка кафедри цивільного та трудового права

Юридичного інституту

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана»

ORCID ID: 0000-0002-7727-8559

У статті досліджується співвідношення довірчої забезпечувальної власності та застави як речових способів забезпечення виконання зобов'язання. Обґрунтовується доцільність розмежування зазначених речових способів забезпечення виконання зобов'язання як двох різних за своєю сутнісною природою прав. Обґрунтовується доцільність кваліфікації застави як речового права на чужу річ. З'ясовано, що на рівні національного цивільного законодавства застава є квазіречовим правом, на відміну від права довірчої забезпечувальної власності, що прямо визначене в законі як різновид права власності на майно. Пропонується співвідносити заставу та право довірчої забезпечувальної власності як спеціальне та модельне право відповідно. Доведено, що відмінність зазначених речових способів забезпечення виконання зобов'язання стосується: функціональної залежності від основного зобов'язання (застава є акцесорним способом забезпечення виконання зобов'язання, яке припиняється внаслідок припинення основного зобов'язання, а довірча забезпечувальна власність характеризується неакцесорним характером і не припиняється автоматично після припинення основного зобов'язання); ступеня автономності забезпечувального майна, зокрема й під час процедури банкрутства (на відокремлений від особистого майна довірчого власника об'єкт довірчої власності не поширюється дія мораторію на задоволення вимог кредиторів, довірче майно не входить до ліквідаційної маси банкрута, водночас предмет застави входить до ліквідації маси та перебуває під дією такого мораторію); процедури звернення стягнення (звернення стягнення на предмет застави за загальним правилом здійснюється в порядку виконавчого провадження на підставі рішення суду, натомість, довірча забезпечувальна власність надає право довірчому власнику забезпечувального майна звернути стягнення на нього в позасудовому порядку шляхом відчуження його будь-якій третій особі, а також дозволяє набути таке майно у свою власність без обмежень на користування та розпорядження).

Ключові слова: довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, довірча забезпечувальна власність, право власності, застава, речове право на чужу річ.

Постановка проблеми. Як праву довірчої забезпечувальної власності, так і праву застави притаманний речово-правовий характер, який полягає у здатності кредитора задовольнити власні майнові інтереси в межах забезпечувальних правовідносин переданими боржником або іншою особою визначеними майновими активами, зокрема рухомим чи нерухомим майном. Речові способи забезпечення виконання зобов'язання (зокрема, застава, забезпечувальне право власності) є одним з інститутів, що входить до системи речових прав [10, с. 78]. Оскільки зазначені речові права встановлюються з метою забезпечення виконання основного зобов'язання, за своїм функціональним призначенням їх варто віднести до додаткових речових прав.¹ Однак, незважаючи на спільні риси, довірча забезпечувальна власність та право застави є відмінними за своєю природою речовими правами. Основна відмінна риса зазначених прав полягає в тому, що право довірчої забезпечувальної власності передбачає набуття довірчим власником права довірчої власності на забезпечувальне майно, водночас право застави зумовлює виникнення в заставодержателя обмеженого речового права на майно заставодавця. З огляду на недостатнє висвітлення питання співвідношення права довірчої забезпечувальної власності як різновиду права власності та права застави як речового права на чужу річ у монографічній та доктринальній літературі, зазначена проблема потребує більш детального вивчення.

¹ Див.: Майданик Р.А. Речове право : підручник. Київ, 2019. С. 81.

Окремі аспекти проблеми співвідношення право довірчої забезпечувальної власності та застави досліджувалися в наукових працях вітчизняних учених В.Д. Примака та Р.А. Майданика, а також вивчалися закордонними науковцями А.В. Єгоровим, К.Р. Усмановою.

Предметом дослідження є правові інститути довірчої забезпечувальної власності та застави у праві України.

Мета статті – дослідження відмінностей права довірчої забезпечувальної власності та застави як речових способів забезпечення виконання зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 597-1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірку власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом. З моменту встановлення довірчої власності право власності особи, яка передала своє майно в довірку власність, припиняється (ч. 3 ст. 597-1 ЦК України). Норма ч. 1 ст. 597-11 ЦК України встановлює обов'язок довірчого власника передати право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику (якщо інше не визначено договором про встановлення довірчої власності) протягом п'яти робочих днів із дня припинення основного зобов'язання, зокрема й у зв'язку з його повним виконанням. Отже, право довірчої забезпечувальної власності варто розглядати як право власності кредитора, обмежене метою забезпечення виконання зобов'язання та фідучіарним обов'язком повернути довірче майно, що не передбачає виникнення в нього права користування та самостійного розпорядження ним, окрім як права викупу для суспільних потреб у встановленому законом порядку та права звернення стягнення на нього в разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язання. Оскільки право довірчої власності здійснюється з метою забезпечення виконання зобов'язання боржника, а після досягнення цієї мети об'єкт довірчої власності повертається довірчому засновнику, ідеться про належність довірчому власнику титулу власності у фідучіарному інтересі. Як наголошує Р.А. Майданик, титул власності в залежному (фідучіарному) інтересі уповноважує його носія здійснювати право власності на майно з певною метою, з тим, щоб після її досягнення чи з настанням певних обставин майно було повернене відчужувачу або визначеній ним особі [10, с. 72].

У контексті викладеного заслуговує на увагу п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 р. № 1952–IV (далі – Закон України № 1952–IV), який містить вимогу про державну реєстрацію «права власності та права довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання на нерухоме майно <...>». У вказаному Законі законодавець не відносить право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання до речових прав на нерухоме майно, похідних від права власності (абз. 10 п. 2 ч. 1 ст. 4), а закріплює таке право поряд із правом власності в п. 1 вказаної норми. Наведене засвідчує визнання законодавцем права довірчої забезпечувальної власності як різновиду права власності на майно. Хоча довірчий власник здійснює речово-правовий титул на об'єкт довірчої власності із забезпечувальною метою, забезпечувальне майно належить йому на праві власності. Тобто довірчий власник здійснює титул власності щодо належного йому де-юре майна, однак у забезпечувальному інтересі: «<...> у цьому випадку довірка власність встановлюється в (забезпечувальному) інтересі довірчого власника, вона є довірчою власністю у власному інтересі (так звана забезпечувальна довірка власність)» [10, с. 1009]. Довірча забезпечувальна власність є незаставною формою передачі майна (зазвичай рухомого) у власність кредитора з метою забезпечення, яке залишається у володінні боржника до виконання забезпеченого зобов'язання, а після виконання боржником своїх зобов'язань кредитор зобов'язаний повернути йому право власності на предмет забезпечення [10, с. 1006]. На відміну від заставодержателя, який набуває право фактичного володіння щодо заставленого рухомого майна та за загальним правилом наділяється правом користування ним із можливістю одержувати із предмета закладу дохід в інтересах заставодавця за умови прямої вказівки на це в договорі, довірчий власник об'єкта довірчої власності загалом не має права користуватися ним. У зв'язку із цим на плоди, продукцію, доходи, отримані від користування ним, не поширюється речово-правовий титул довірчого власника.

На відміну від права довірчої забезпечувальної власності, яке є різновидом права власності на майно, застава є речовим правом на чужу річ. Відомості про виникнення, зміну чи припинення застави рухомого майна вносяться до Державного реєстру обтяжень рухомого майна (ч. 2 ст. 42 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV (далі – Закон України № 1255-IV), застава нерухомого майна (іпотека) підлягає державній реєстрації згідно з п. 4 ч. 1 ст. 4 Закону України № 1952–IV.

Речові права на чужі речі закріплюють за їх носіями повноваження, що належать до окремих повноважень власника, проте які не позбавляють останнього його права на річ [10, с. 78].

Згідно із ч. 2 ст. 1 Закону України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII (далі – Закон України № 2654-XII), за заставою кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами. Заставадавець зберігає право розпорядження заставленим майном, якщо інше не передбачено законом чи договором. Заставадавець може відчужувати заставлене майно тільки за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено законом (ст. 17 Закону України № 2654-XII). Щодо викладеного У.М. Кубара зазначає, що обтяження в межах застави права власника на річ, щодо якої певним обсягом прав та обов'язків наділений заставодержатель, у частині обмеженої можливості реалізації права власності на неї, становить одну з основних характеристик заставних правовідносин як речово-правових. Учений підкреслює, що розпоряджатися предметом застави може тільки заставадавець як власник заставленого майна. Заставодержатель, який набув право застави на майно, не набуває тим самим права розпорядження ним – специфіка його права полягає в можливості обмежити власника в розпорядженні предметом застави [8, с. 346–347]. Схожої думки дотримується Р.А. Майданик, який стверджує щодо обмеження власника заставленого майна у праві розпорядження ним, адже заставадавець може відчужувати предмет застави, передавати його в оренду, розпоряджатися ним будь-яким іншим чином лише за згодою заставодержателя, якщо інше не передбачено законом або договором і не впливає із сутності застави [11, с. 34]. Науковець звертає увагу на те, що речовий характер права застави зумовлений низкою його особливостей: гарантією здійснення вимоги кредитора розглядається лише спеціально визначене майно боржника чи іншої особи (майнового поручителя); право застави на майно стає його обтяженням – слідує за ним і переходить до будь-якого нового набувача заставленого майна, що дозволяє заставодержателю виявляти заставлену річ у третьої особи, до якої вона перейшла (навіть якщо вона перейшла до такої особи за розпорядженням власника); під час звернення стягнення на майно внаслідок невиконання забезпеченого заставою зобов'язання заставодержатель має перевагу перед усіма кредиторами власника заставленої речі, які не мають заставних прав на неї, встановлених пізніше [10, с. 246].

Серед специфічних ознак застави як обмеженого речового права В.Д. Примак виділяє: абсолютний характер, що передбачає захист від посягання на право заставодержателя і відповідну заставлену річ із боку всіх інших осіб, зокрема й власника; наділення заставодержателя можливостями безпосереднього фактичного чи юридичного впливу на заставлене майно без посередництва власника (наприклад, за умови фізичної передачі речі кредитору предмета застави при закладі чи можливості відчуження майна несправного заставадавця незалежно від його волі); право застави зберігається в разі переходу права власності на заставлене майно, тому зазначене право завжди виступає певним правовим обтяженням, що так чи інакше обмежує права власника; заставне право як обмежене речове право поширюється виключно на індивідуально визначені речі, а тому таке право не може належати заставодержателю, коли предмет застави становлять майнові права чи речі в обороті (переробці) [12].

Під обмеженим речовим правом розуміється право на чужу річ, що вже присвоєна іншою особою – власником, та яке здійснюється незалежно від волі власника в певних межах за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків або дозволів, є похідним порівняно із правом власника, обтяжує його право власності та захищається нормами об'єктивного права від третіх осіб, зокрема й від власника [9, с. 216]. Обмежене речове право – це обтяження права власності, яке належить невласнику визначеної речі, а також характеризується властивістю слідування за річчю, можливістю речово-правового захисту та дозволяє останньому отримувати з речі її корисні властивості, присвоювати її плоди [13].

Застава не позбавляє заставадавця права власності на предмет застави, проте дещо обмежує його: насамперед це стосується можливості відчуження заставленого майна третій особі, що вимагає згоди заставодержателя (ч. 2 ст. 17 Закону України № 2654-XII, ч. 2 ст. 586 ЦК України), можливості володіти та користуватися рухомим майном у разі закладу (ч. 1 ст. 44, ч. 1 ст. 46 Закону України № 1255-IV), а також можливості відчужувати предмет іпотеки та вчиняти щодо нього дії, визначені ч. 3 ст. 9 Закону України № 898-IV. Аналіз чинного законодавства свідчить щодо належності заствадавцю окремих правомочностей володіння, користування, розпорядження заставленим майном: згідно із ч. 1 ст. 44 Закону України № 2654-XII, право володіння заставодержатель набуває в разі застави рухомого майна – закладу. Зі змісту ч. ч. 1, 3 ст. 587 ЦК України випливає, що заставодержатель, який володіє предметом застави, зобов'язаний відшкодувати заствадавцю збитки, завдані внаслідок втрати, псування, пошкодження чи знищення заставленого майна з його вини, а також вживати необхідних для збереження предмета застави заходів і утримувати предмет застави належним чином (якщо інше не встановлено договором); відповідно до ч. 4 ст. 586 ЦК України, заставодержатель має право користуватися переданим йому предметом застави лише у випадках, встановлених договором. Набуті ним доходи спрямовуються на покриття

витрат на утримання предмета закладу, а також зараховуються в погашення процентів за боргом, забезпеченим закладом зобов'язань чи самого боргу (ч. 1 ст. 46 Закону України № 2654-XII). За договором на заставодержателя може бути покладений обов'язок здобувати із предмета застави плоди та доходи. За загальним правилом заставодержатель зобов'язаний у випадках, коли це передбачено договором, одержувати із предмета закладу дохід в інтересах заставодавця (абз. 3 ч. 1 ст. 45 Закону України № 2654-XII); право продажу заставодержателя предмета застави шляхом укладення договору купівлі-продажу з іншою особою – покупцем чи на публічних торгах передбачене п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України № 1255-IV як позасудовий спосіб звернення стягнення на заставлене майно. Зі змісту ч. 5 ст. 30 зазначеного Закону випливає, що договір купівлі-продажу предмета застави укладається заставодержателем від імені боржника і є правовою підставою для набуття покупцем цього предмета права власності на відповідне рухоме майно. Право іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу в порядку позасудового врегулювання звернення стягнення визначено в абз. 3 ч. 3 ст. 36 Закону України № 898-IV. Окрім викладеного, заставодержатель (іпотекодержатель) має право в будь-який час протягом строку дії іпотечного договору перевіряти документально і в натурі наявність, стан, умови збереження та користування предметом іпотеки (ч. 3 ст. 10 Закону України № 898-IV). Отже, у межах застави нерухомого майна заставодержатель може наділитися притаманним власнику юридичним повноваженням контролю щодо предмета іпотеки. Вочевидь, заставодержатель, який на підставі договору застави набуває окремі правомочності власника заставленого майна, здатний впливати на його долю безпосередньо, здійснювати свої повноваження незалежно від волі заставодавця / власника. Викладене дозволяє кваліфікувати заставу як право на чужу річ, яке приводить до виникнення в його носія – заставодержателя окремих правомочностей володіння, користування, розпорядження предметом застави, не зумовлює припинення права власності на такий предмет у заставодавця. Заставодержатель, який володіє та користується предметом закладу на власний розсуд, є титульним володільцем забезпечувального майна, який реалізує надані йому правомочності на законній підставі – укладеного із заставодавцем (власником) договору про заставу рухомого майна. За таких умов заставодержатель здійснює титул законного володіння заставленим майном у власному інтересі.

Речові права на чуже майно виникають відповідно до визначених законом підстав, полягають у безпосередньому пануванні над річчю. Поновлення порушених прав та законних інтересів суб'єктів обмежених речових прав забезпечується речово-правовими засобами захисту. Такому захисту притаманний абсолютний характер, який полягає в захисті щодо «будь-кого і кожного», оскільки поширюється на необмежене коло осіб, зокрема й на власника [10, с. 704]. Аналіз змісту ч. 1 ст. 396 ЦК України, що передбачає захист речового права на чуже майно відповідно до положень про захист права власності, дозволяє погодитися із твердженням Р.А. Майданика щодо права заставодержателя захищати своє право речово-правовими способами захисту від будь-яких третіх осіб, зокрема й від власника обтяженої заставою речі [11, с. 34]. Право заставодержателя, у володінні, чи у володінні та користуванні якого перебуває предмет застави, на виндикаційний або негаторний позов до всіх осіб, зокрема й до власника, які посягають на речове право заставного кредитора, акцентує В.Д. Примак [12]. Очевидно, на відміну від довірчого власника, який має право на пред'явлення виндикаційного чи негаторного позову через те, що він є юридичним власником об'єкта довірчої власності, заставодержатель має право застосувати речово-правові способи захисту лише коли він володіє, користується заставленим майном на законній підставі – тобто виключно за умови набуття ним статусу титульного володільця.

З огляду на відсутність визначеності в національному законодавстві права застави серед видів речових прав на чуже майно, його варто кваліфікувати як квазіречове. Під квазіречовими правами, на думку Р.А. Майданика, варто розуміти «приховані» речові права, що кваліфікуються як особливий вид суб'єктивних прав на майно, на які поширюється правовий режим речових прав за винятками, що впливають із закону чи сутності такого права [10, с. 792]. Учений пропонує класифікувати речові права за ступенем їхньої нормативної визначеності на: поіменовані речові права, які законом прямо названі як речові, та непоіменовані речові права, що мають необхідні речово-правові ознаки, хоча і прямо не віднесені законом до переліку речових прав [10, с. 792]. Учений наголошує на доцільності застосування в національному праві презумпції речового характеру застави і використання щодо неї норм, розрахованих на речові права, та застосування норм про зобов'язальне право до застави лише у прямо передбачених законом випадках [10, с. 954]. Наведене дозволяє віднести право довірчої забезпечувальної власності до першої групи як поіменованого речового права (ч. 2 ст. 316, ч. 2 ст. 597-1 ЦК України), а право застави – до другої, як непоіменованого речового права, яке, незважаючи на наявність речово-правових ознак (право слідування, абсолютний захист, право переваги, публічність), не кваліфікується таким у законі.

Зважаючи на закріплений у ЦК України принцип обмеженого кола речових прав і визначеності їх виключно законом (*numerus clausus*) [10, с. 714], підтримуємо позицію вітчизняних науковців щодо необхідності включення застави до переліку видів речових прав на рівні закону, з огляду на притаманні їй ознаки речового права [8, с. 346; 12].

З урахуванням класифікації речових прав за критерієм обсягу повноважень, запропонованої Р.А. Майдаником [10, с. 78], вважаємо за доцільне віднести право довірчої забезпечувальної власності до групи права власності, а заставу – до групи речових прав на чужі речі. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання зумовлює виникнення в довірчого власника права власності, яке обмежується метою договору про встановлення довірчої власності, та фідучіарним обов'язком повернення об'єкта довірчої власності довірчому засновнику після досягнення мети договору. Зокрема, ідеться про обмеження правомочності довірчого власника як єдиного носія титулу власності розпоряджатися майном до визначеного в договорі моменту. Водночас про панування довірчого власника як юридичного власника над довірчим забезпечувальним майном свідчить відсутність впливу вчиненого ним правочину відчуження, у порушення такого обмеження, на його дійсність. Як слушно зазначає Р.А. Майданик, «недотримання отримувачем забезпечення обмеження (заборони) щодо розпорядження предметом забезпечення породжує право на відшкодування збитків, але не впливає на дійсність такого розпорядження майном» [10, с. 1010].

У разі застави заставодержатель як суб'єкт речового права на чужу річ уповноважений володіти заставленим рухомим майном (ч. 1 ст. 44 Закону України № 2654-XII), користуватися предметом застави у встановлених договорами випадках (ч. 4 ст. 586 ЦК України), розпоряджатися ним шляхом укладення договору купівлі-продажу із третьою особою (п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України № 1255-IV, абз. 3 ч. 3 ст. 36 Закону України № 898-IV) чи на публічних торгах (п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України № 1255-IV) у межах, чітко визначених законом. Реалізація заставодержателем зазначених речових прав щодо заставленого майна обмежує належне боржнику (заставаодавцю) право власності на нього. Варто звернути увагу на те, що в контексті обмеження прав заставаодавця на рухоме майно законодавець уживає термін «обтяження» (ч. 1 ст. 3 № 1255-IV). У Законі України № 1952-IV іпотеку визначено як обтяження речового права на нерухоме майно (п. 4 ч. 1 ст. 4 цього Закону).

Р.А. Майданик погоджується із твердженням Є.О. Суханова щодо доктринального визначення речових прав на чуже майно як таких, що обтяжують право власності, реалізуються незалежно від волі власника, підлягають захисту в абсолютному порядку, а також встановлюються виключно законом, підкреслює, що речові права на чуже майно, подібно до права власності, надають уповноваженим особам безпосереднє, хоча й суворо обмежене, панування над чужим майном [10, с. 700]. Щодо викладеного також цікава думка У.М. Кубари, який наголошує на доцільності застосування терміна «обтяження», коли йдеться про встановлення відмінних від права власності речових прав, що становлять собою певну визначену форму обтяження права власності, яка передбачає обмежений доступ носіїв цих речових прав до якогось з елементів тріади права власності [9, с. 212]. Відмінною ознакою обмеження права власності від категорії обтяження права власності А.О. Рибалов називає те, що під час установлення обмежень, які позбавляють або звужують власника в реалізації певних можливостей, не виникає похідних суб'єктивних прав третіх осіб на належну власнику річ [14, с. 50].

Під час установлення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання має місце обмеження права власності довірчого власника, зокрема обмеження його правомочності розпорядження об'єктом довірчої власності до визначеного в договорі моменту. Правомочності володіння та користування здійснюються користувачем такого об'єкта з волі довірчого власника як єдиного юридичного власника забезпечувального майна. Згідно із ч. 4 ст. 597-4 ЦК України, він має юридичне повноваження контролю за наявністю, станом, умовами збереження та використання об'єкта довірчої власності. Зі змісту ч. 3 ст. 597-4 ЦК України випливає, що таким користувачем може бути сам довірчий власник. Установлення ж права застави зумовлює виникнення в заставаодавця (боржника) тимчасових труднощів щодо здійснення ним титулу власності на предмет застави, тобто призводить до обтяження його права власності речовим правом заставодержателя, який незалежно від волі боржника (власника такого майна) може реалізовувати надані йому законом повноваження, зокрема володіти та користуватися заставленим рухомим майном, у передбачених законодавством випадках відчувувати його третім особам на підставі купівлі-продажу чи через аукціони, відчувувати предмет іпотеки, а також використовувати речово-правові способи захисту.

З урахуванням викладеного, видається нелогічною позиція законодавця, який відносить право довірчої власності на рухоме майно до забезпечувальних обтяжень поряд із правом застави рухомого майна (п. 3-1 ч. 1 ст. 21 Закону України № 1255-IV), адже поняття «обтяження», визначене в ч. 1 ст. 3 згаданого Закону, передбачає виникнення в обтяжувача права на рухоме майно боржника, тобто предмет забезпечувального обтяження залишається у власності боржника, обтяжувачу лише надається можливість реалізації окремих прав на майно, які належать власнику. Зазначене поняття

«обтяження» охоплює заставу, проте не право довірчої забезпечувальної власності, з моменту встановлення якого право власності боржника на майно припиняється.

Оскільки речові права на чуже майно співвідносяться із правом власності як спеціальне та загальне (модельне) речове право [10, с. 702], право застави варто співвідносити з довірчою забезпечувальною власністю як спеціальне та загальне речове право відповідно: застава як речове право на чуже майно є спеціальним «обмеженим», «парціарним»² щодо права власності як модельного речового права. Специфіка обмежених речових прав, на думку Р.А. Майданика, полягає в тому, що вони не конкурують із правом власності, хоча і можуть обмежувати повноваження власника. Крім того, вони допускають наявність самостійного права на ту чи іншу річ, яке не є правом власності (саме тому такі права і називаються правами на чуже майно). Учений наголошує на недоцільності вважати їх похідними від права власності, бо внаслідок їх запровадження власник не делегує відповідні правомочності іншій особі, а лише зазнає тимчасових перешкод у їх реалізації, наскільки це необхідно для задоволення майнових потреб суб'єкта, на користь якого встановлено обмеження [10, с. 702].

Аналіз чинного законодавства, що не забороняє боржнику відчужувати належне йому на праві власності заставлене майно за згодою заставодержателя та водночас передбачає збереження чинності такого забезпечення в разі відчуження предмета застави заставодавцем, який не мав на це права (за умови реєстрації в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна), свідчить про відсутність делегування повноважень заставодержателю заставодавцем, адже останній не передає та не позбавляється своїх правомочностей власника, а лише зазнає певних перешкод у його здійсненні внаслідок виникнення в заставодержателя речового права на належне йому майно. Заставодержатель реалізує надані йому повноваження в межах, необхідних для задоволення його майнових інтересів за борговим зобов'язанням: викладене підтверджується, наприклад, ч. 1 ст. 46 Закону України № 2654–XII, що передбачає зарахування заставодержателем отриманих від користування предметом закладу доходів у рахунок погашення процентів із забезпеченого боргу; абз. 3 ч. 1 ст. 45 цього Закону, що встановлює обов'язок заставодержателя одержувати із предмета закладу дохід в інтересах заставодавця.

Наступні відмінності між заставою та правом довірчої власності як способом забезпечення виконання зобов'язання розглядатимуться в контексті функціональної залежності зазначених способів забезпечення виконання зобов'язання від основного зобов'язання, ступеня відокремленості забезпечувального майна, особливостей звернення стягнення на нього.

Застава має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання – це означає припинення права застави внаслідок припинення основного боргового забезпеченого нею зобов'язання (ч. 3 ст. 3, п. 1 ч. 1 ст. 28 Закону України № 2654–XII, п. 1 ч. 1 ст. 593 ЦК України, абз. 2 ч. 1 ст. 17 Закону України № 898–IV). Аналіз викладеного дозволяє говорити про акцесорний характер застави, який полягає в односторонній залежності її дійсності від дійсності основного боргового зобов'язання. На противагу заставі, право довірчої власності варто визначати як неакцесорний спосіб забезпечення виконання зобов'язання, оскільки припинення основного кредитного зобов'язання (зокрема, у зв'язку з його повним виконанням) не призводить до автоматичного припинення забезпечувальних правовідносин і вимагає вчинення фактичних дій, зокрема передачі забезпечувального майна боржнику, для припинення довірчої власності. Забезпечувальне право власності залишається дійсним незалежно від чинності основного боргового зобов'язання [15, с. 104]; «<...> застава є акцесорним способом забезпечення виконання зобов'язання, а забезпечувальна передача права власності – абстрактним <...>, якщо борг погашено, то застава припиняється, водночас забезпечувальна передача правового титулу залишається дійсною до моменту зворотної передачі <...> сама сплата боргу де-факто не повертає боржнику право власності на предмет забезпечення <...>» [7].

Передане в довірчу власність забезпечувальне майно становить відокремлену від особистого майна довірчого власника та довірчого засновника автономну майнову масу. Дія мораторію не поширюється як на процедуру обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, так і на будь-які дії довірчого власника щодо такого об'єкта (ч. 5 ст. 41 Кодексу України з процедур банкрутства). Об'єкт довірчої власності не може бути включено до ліквідаційної маси довірчого власника або довірчого засновника (ч. 3 ст. 62 цього Закону). Задоволення майнових інтересів заставодержателя в разі визнання заставодавця банкрутом здійснюється реалізацією предмета застави, що входить до ліквідаційної маси боржника в межах процедури банкрутства (ч. 6 ст. 41) у порядку черговості згідно зі ст. 133 зазначеного Закону. Щодо майнових вимог кредиторів (заставодержателів) на предмет застави, за якими стягнення здійснюється в судовому чи позасудовому порядку відповідно до законодавства, діє мораторій на задоволення вимог кредиторів (ч. 3 ст. 41).

² Див.: Майданик Р.А. Речове право : підручник. Київ, 2019. С. 702.

Забезпечення майнових інтересів заставодержателя здійснюється за рахунок вартості предмета забезпечувального обтяження з поверненням різниці суми внаслідок реалізації майна на аукціоні в разі перевищення розміру забезпечувальних вимог у межах процедури виконавчого провадження, на відміну від довірчої забезпечувальної власності, що передбачає задоволення майнових інтересів довірчого власника за рахунок переданого боржником у довірчу власність майна (об'єкта довірчої власності) або внаслідок його продажу кредитором будь-якій третій особі зі сплатою ним суми перевищення ціни продажу над розміром заборгованості боржника (якщо інше не передбачено договором), або в результаті переходу такого об'єкта в необмежену повну власність довірчого власника в рахунок погашення невиконаного зобов'язання (ч. ч. 4, 6, 7 ст. 597-8 ЦК України). Набуття заставодержателем права власності на предмет забезпечення чи його продаж третім особам (абз. 2, 3 ч. 3 ст. 36 Закону України № 898–IV) як позасудові способи звернення стягнення можливі лише коли така можливість передбачена сторонами в іпотечному договорі. Щодо рухомого майна така можливість надається обтяжувачу, який одержав предмет обтяження у володіння (п. п. 1–2 ч. 1 ст. 26 Закону України № 1255-IV), якщо інше не встановлено законом або договором. Однак набуття кредитором права власності на предмет забезпечувального обтяження в позасудовому порядку не позбавлене ризиків щодо можливих заперечень проти такого переходу як із боку боржника, так і з боку інших осіб, які мають зареєстроване забезпечувальне обтяження, та не скасовує обтяження такого майна з вищим пріоритетом. Майнові інтереси зазначених осіб обов'язково враховуються під час розподілу доходів від продажу предмета застави кредитором згідно з імперативними нормами цивільного законодавства про іпотеку й обтяження рухомого майна (ст. 29 Закону України № 1255-IV).

Висновки. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання та застава є речовими способами забезпечення виконання зобов'язання, які становлять один з інститутів речового права. Зазначені речові права встановлюються з метою забезпечення виконання зобов'язання, тому є додатковими, водночас їхня різна сутнісна природа зумовлює низку відмінних рис: по-перше, довірча забезпечувальна власність є різновидом права власності на майно, а застава – речовим правом на чуже майно (обмеженим речовим правом); по-друге, довірчий власник як юридичний власник об'єкта довірчої власності є носієм титулу власності у фідучіарному інтересі, а заставодержатель, який володіє та користується предметом закладу, здійснює титул володіння у власному інтересі; по-третє, за критерієм нормативної визначеності довірча забезпечувальна власність є поіменованим речовим правом, застава ж є квазіречовим правом, не передбаченим у законі серед видів речових прав; по-четверте, за обсягом повноважень довірчу забезпечувальну власність варто відносити до права власності, а заставу – до речового права на чуже майно, оскільки в межах довірчої забезпечувальної власності довірчому власнику належить речово-правовий титул (право довірчої власності) – повне панування над річчю (хоча й обмежене метою договору та фідучіарним обов'язком повернути майно після належного виконання зобов'язання), у разі застави ж заставодержатель набуває право реалізації окремих правомочностей щодо заставленого майна заставодавця (власника) у межах, визначених законом; по-п'яте, встановлена цивільним законодавством заборона для довірчого власника розпоряджатися об'єктом довірчої власності обмежує його правомочність як власника розпоряджатися майном до визначеного в договорі моменту (тому йдеться про обмеження права власності довірчого власника), надане заставодержателю право реалізації окремих правомочностей заставодавця як власника щодо належного йому предмета застави обтяжує право власності боржника (варто вести мову про обтяження права власності заставодавця правом застави заставодержателя). Отже, пропонується співвідносити право довірчої забезпечувальної власності та право застави як модельне та спеціальне право відповідно.

Відмінності між довірчою забезпечувальною власністю та заставою як речовими способами забезпечення виконання стосуються функціональної залежності від основного зобов'язання, автономності забезпечувального майна, а також процедури звернення стягнення на нього.

Riabchinska A. The relationship between fiduciary ownership as a means of ensuring the fulfilment of the obligation and pledge

The relationship between fiduciary transfer of ownership for security purposes and pledge as the ways to ensure the fulfilment of the obligation is examined in the article. The usefulness of the distinction of mentioned ways of ensuring the fulfilment of the obligations as two essentially different rights in nature is substantiated. The article endorses the feasibility to qualify a pledge as a proprietary right to another's property. The article reveals that according to national civil law the pledge is a quasi – ownership right unlike the fiduciary transfer of ownership for security purposes which expressly designated by law as a kind of ownership for the property. It is suggested that the pledge and the fiduciary ownership for security purposes

should be related as special and model right accordingly. It is proved that the difference between mentioned proprietary ways of ensuring the fulfilment of the obligation are: functional relationship of primary obligation (pledge is accessory means of ensuring the fulfilment of the obligation which shall be terminated after termination of primary obligation whereas fiduciary ownership is non – accessory thus it is not terminated immediately after termination of primary obligation); degree of autonomy of security estate including bankruptcy proceedings (to a fiduciary ownership object, separated from personal fiduciary's property, does not apply the moratorium on satisfaction of creditors' claims, the property secured by fiduciary ownership is not part of the debtor's liquidation mass, by contrast the pledged object is part of the liquidation mass and falls within the scope of such moratorium); foreclosure procedure (recovery of pledge object as a rule is done on execution by a court decision, as opposed to fiduciary ownership for security purposes which allow fiduciary to recover the security property without reference to judicial procedure through the sale it to any third party and makes it possible to take ownership of it without restrictions on use and disposal).

Key words: fiduciary ownership as means of ensuring fulfilment of obligation, fiduciary transfer of ownership for security purposes, ownership right, pledge, proprietary right to another's property.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон від 16 січня 2003 р. № 435–IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 144.
2. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
3. Про заставу : Закон від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.
4. Про іпотеку : Закон від 5 червня 2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 28. Ст. 1362.
5. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 11. Ст. 140.
6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон від 1 липня 2004 р. № 1952-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.
7. Егоров А.В., Усманова Е.Р. Залог и титульное обеспечение : теоретико-практическое сравнение конструкций. *Вестник гражданского права*. 2014. Вып. 4. С. 56–127. URL: <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=4346>.
8. Кубара У.М. Правова природа заставних відносин. *Форум права*. 2012. Вип. 3. С. 343–350.
9. Кубара У.М. Обтяження права власності на майно. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2013. Вип. 58. С. 211–217.
10. Майданик Р.А. Речове право : підручник. Київ, 2019. 1102 с.
11. Майданик Р.А. Правова природа інституту іпотеки. *Юридичний вісник*. 2009. Вип. 1 (10). С. 31–38.
12. Примак В.Д. Ця багатогранна застава-2. *За матеріалами газети «Юридичний вісник»*. URL: https://www.gov.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=103149&base=1 (дата звернення: 01.12.2020).
13. Рублевский Р.С. Теоретические основы системы вещных прав лиц, не являющихся собственниками : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Волгоград, 2010. 30 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovy-sistemy-veshchnykh-prav-lits-ne-yavlyayushchikhsya-sobstvennikami/read> (дата звернення: 01.12.2020).
14. Рыбалов А.О. Право собственности (комментарий к ст. 209 ГК РФ). Москва, 2017. 96 с. URL: <http://m-lawbooks.ru/wp-content/uploads/2020/02/a.o.-rybalov-pravo-sobstvennosti.pdf> (дата звернення: 01.12.2020).
15. Рябчинська А.О., Майданик Н.І. Неакцесорність довірчої забезпечувальної власності. *ЛОГОС : збірник наукових праць*. 2020. С. 100–105. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/5402> (дата звернення: 01.12.2020).